

УДК 371.133

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПОЛЕ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У СФЕРІ ОСВІТНЬО-ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З УЧНЯМИ СЕРЕДНЬОГО ВІКУ

Олійник Галина Михайлівна
м.Київ

Анотація. У статті виокремлено пріоритетні завдання та принципи соціально-педагогічної діяльності. Розкрито мету та напрями соціально-педагогічної діяльності. Проаналізовано освітньо-дозвіллеву діяльність. Охарактеризовано дозвілля та функції дозвіллевої сфери.

Ключові слова: соціальний педагог, освіта, дозвілля, соціально-педагогічна діяльність, освітньо-дозвіллева діяльність.

У сучасних умовах соціально-педагогічна діяльність здійснюється практично в усіх сферах суспільного життя. У рамках цієї діяльності вирішуються численні проблеми, пов'язані з підвищенням культури суспільства та особистості, зокрема, цілеспрямоване регулювання міжособистісних і міжгрупових відносин, інтеграції особистості в соціумі, досягнення соціальної стабільності.

Зросла кількість наукових праць, присвячених питанням загальнотеоретичним і практичним аспектам аналізу професійної підготовки соціальних педагогів Р. Вайнола, І. Зверєвої, О. Карпенко, А. Капської, Г. Лактіонової, Л. Міщик, В. Поліщук, С. Харченко, та ін. А також роботи вітчизняних дослідників з проблеми організації дозвіллевої діяльності учнів (В. Бойчелюк, І. Бебешкіної, А. Воловик, В. Воловик, В. Кірсанова, І. Петрова, С. Пішун, В. Піча, В. Перебесенюк, О. Семашко, Н. Цимбалюк та ін) та праць зарубіжних дослідників з проблеми педагогічного потенціалу дозвілля (Б. Трегубова, І. Бестужев-Лади, Г. Євтеєва, В. Суртаєва, Ю. Стрельцова) та ін.

Головна мета нашого дослідження – обґрунтувати функціональне поле соціального педагога у сфері освітньо-дозвіллевої діяльності з учнями середнього віку

У працях А. Капської соціально-педагогічна діяльність трактується як феномен, метою якого є здійснення корекції соціальних відносин, соціальних процесів розвитку і становлення особистості [16, с.16-17].

У свою чергу Л. Мардахаєв розглядає соціально-педагогічну діяльність у контексті людини та її соціального становлення. Згідно з його трактуванням, соціальна педагогіка, це теорія і практика соціального становлення і подальшого вдосконалення особистості людини, групи [11, с.32].

Розглядаючи різні тлумачення поняття соціально-педагогічна діяльність, В. Поліщук з'ясовує її суть і акцентує увагу, що вона «полягає в гуманізації соціального середовища, оптимізації взаємин особистості і соціуму, в підтримці, розвитку і реабілітації індивідуальної і соціальної суб'єктності, яка в єдності характеризує життєві сили людини» [14, с.56].

Незважаючи на різні тлумачення, переважна більшість дослідників дійшли висновку, що суть соціально-педагогічної діяльності полягає в гуманізації соціального середовища, оптимізації взаємин особистості і соціуму, в підтримці і розвитку індивідуальної і соціальної сутності людини. Соціальна педагогіка завжди розглядає „особистість в соціумі”, „особистість в ситуації”, в конкретних, певних соціальних, культурно-історичних умовах життя суспільства [2].

Соціально-педагогічна діяльність, як певного роду система, не зводиться до суми елементів, що її утворюють. Вона володіє особливою, інтегративною якістю, не властивою жодній із її складових. Ми погоджуємося з науковцями, що ця особлива інтегративна властивість задається об'єктом-суб'єктом професійної

соціально-педагогічної діяльності, який має подвійну природу: з одного боку – це людина, в усьому багатстві її життєдіяльності (Р. Вайнола, А. Капська, Л. Міщик), з іншого – це елементи суспільної культури (О. Безпалько, Г. Лактіонова, І. Зверева) і, за нашим переконанням, соціалізуючий потенціал суспільства в цілому та його структурних компонентів.

Предметом соціально-педагогічної діяльності І. Мигович називає професійну діяльність соціальних інститутів, державних і недержавних організацій, груп та окремих індивідів, що пов'язана з наданням допомоги особам чи групам людей щодо їх соціалізації, особливості впливу соціальних явищ, процесів та відносин на соціальне функціонування означених груп людей чи осіб [12, с.5]. Предметом професійної діяльності соціального педагога завжди є двосторонній процес: створення педагогічно доцільного середовища і становлення клієнта як суб'єкта соціального життя.

Виходячи із тлумачення суті соціально-педагогічної діяльності, ми погоджуємося з висновком дослідників, що у найбільш загальному трактуванні мета соціально-педагогічної діяльності полягає в налагодженні балансу між відповідальністю «суспільства перед особою та особою перед суспільством». Мета реалізується шляхом виконання низки завдань, пріоритетними серед яких, на думку О. Безпалько, є збереження та зміцнення фізичного, психічного та соціального здоров'я особистості; активізація її адаптаційного потенціалу; створення сприятливих умов в мікросоціумі для розвитку здібностей та реалізації особистості; надання комплексної соціально-педагогічної допомоги та підтримки особистості; попередження та локалізація негативних впливів соціального середовища на особистість [4, с.50].

Мета соціально-педагогічної діяльності конкретизується в її змісті, що визначає коло основних професійних завдань соціального педагога. На думку А. Капської, зміст соціально-педагогічної діяльності проявляється через такі її основні аспекти:

1) надання допомоги окремій людині чи групі людей, які опинилися у складній життєвій ситуації, шляхом підтримки, консультування, реабілітації, патронажу та інших видів соціальних і психолого-педагогічних послуг;

2) актуалізацію потенціалу самопомоги осіб, які опинилися у скрутній ситуації;

3) цілеспрямований вплив на формування і реалізацію соціальної політики на всіх рівнях – від загальнодержавних до місцевих [16, с.16-17].

Як стверджують теоретики української школи соціальної і соціально-педагогічної діяльності (В. Андрущенко, О. Безпалько, В. Бех, В. Жуков, І. Зверева, М. Лукашевич, А. Капська, І. Козубовська, Г. Лактіонова, Л. Міщик, І. Мигович та ін.), основним підґрунтям для змісту, організації та здійснення різних видів діяльності виступають їх принципи. Виходячи із інтегративного характеру соціально-педагогічної діяльності, ці принципи представляють собою певну систему, до складу якої відносяться:

– соціально-політичні (принцип законності та прав людини, принцип державного підходу до завдань, що реалізуються в соціально-педагогічній діяльності; принцип зв'язку змісту і форм соціально-педагогічної діяльності з конкретними умовами життєдіяльності особистості чи соціальної групи);

– психолого-педагогічні (принцип сприяння самореалізації індивідів чи груп у всіх сферах їх життєдіяльності; принцип диференційованого та індивідуального підходу до об'єктів соціально-педагогічної діяльності; принцип цілеспрямованості);

– організаційні (принцип компетентності кадрів; принцип інтеграції; принцип контролю та перевірки);

– специфічні принципи соціально-педагогічної діяльності, до яких відносяться принципи гуманізму, незалежності, клієнтоцентризму, опори на потенційні можливості людини, конфіденційності, толерантності, максимізації соціальних ресурсів [16, с.34-39].

Окрім того, визначаємо й основні напрями соціально-педа-

гогічної діяльності, до котрих відносить соціальну профілактику, соціальну реабілітацію, соціокультурну анімацію, організацію дозвілля, соціальне обслуговування [3].

В умовах української реальності дослідники (Т. Шаповал, В. Поліщук, Т. Гончаренко) зробили спробу визначити головні напрями діяльності соціального педагога:

– вивчення соціально-педагогічних цінностей особистості, соціально-педагогічних впливів мікросередовища на людину, яка росте і розвивається;

– організацію виховних і освітніх взаємодій з особою з метою створення оптимальних умов життєдіяльності і життєвої реалізації;

– соціально-психологічну допомогу і підтримку особистості в кризових ситуаціях;

– корекцію взаємин, способів соціальної дії, посередництво в творчому розвитку особистості і групи [17, с.9].

Слід зазначити, що соціально-педагогічна діяльність як особливий вид професійної діяльності складається зі специфічної, тільки їй притаманної системи цінностей, що сформувалися у процесі становлення принципів і норм поведінки спеціалістів. Однак як професійна діяльність соціально-педагогічна робота базується на трьох фундаментальних положеннях - загальнолюдських цінностях [9, с.34]:

1. Повага до людини, визнання її безумовної цінності, незалежно від реальних досягнень і поведінки особистості.

2. Визнання людини як унікальної соціальної істоти, яка реалізує свою унікальність у стосунках з іншими людьми і залежить від них у розвитку своєї унікальності.

3. Визнання положення, що людині притаманна здатність до змін, покращення свого життя, зростання, а звідси - прагнення до свободи вибору, прийняття рішень. Без віри у цю здатність неможливо знайти обґрунтування для цілей соціально-педагогічної діяльності, які передбачають можливість зміни людини на краще, вдосконалення людини і суспільства.

Беручи за основу той факт, що соціально-педагогічна діяльність розгортається на загальнолюдському досвіді, важливо враховувати такі значущі для особистості моменти: право індивіда на підтримку з боку свого найближчого оточення і суспільства в цілому; право на повагу власної людської гідності; право на самовизначення; право на реалізацію своїх потенційних можливостей і право на помилку як компоненти загального права на самовизначення; відповідальність індивіда за свої вчинки [9, с.35]. Саме тому в своїй практичній діяльності соціальні педагоги мають враховувати не тільки моральні орієнтири, а й окремі правила, характерні у повсякденній роботі, і тому в етичних нормах соціального педагога відображено основні вимоги і критерії поведінки фахівців, які впливають зі специфічних умов та змісту його діяльності.

Основний інтерес для соціальних педагогів становить соціальний контекст, в якому розвивається особистість, провідна роль соціального середовища, соціальна детермінація становлення та регуляція поведінки особистості. У якості основних засобів такої регуляції розглядаються соціальні цінності, соціальні норми, моральні правила, традиції, функціонуючі в процесі повсякденної діяльності, міжособистісне спілкування та спільна діяльність.

Дослідники В. Бочарова, О. Беспалько, І. Зверева, І. Ковчина, В. Поліщук стверджують, що соціальний педагог має бути задіяний у різних сферах діяльності: соціально-педагогічній, організаційно-методичній, управлінській, правозахисній, просвітницькій, дозвілєвій.

Під час нашого дослідження ми зосереджуємо увагу на аналізі освітньо-дозвілєвої діяльності, яка є особливим і невід'ємним напрямом соціально-педагогічної діяльності. Освітньо-дозвілєва діяльність відкриває широкий простір для реалізації низки функцій соціального педагога, а соціально-педагогічна діяльність, у свою чергу, надає розвитку особистості під час дозвілля ціле-

спрямованого характеру. Завдяки цьому відбувається процес реалізації механізмів, формування особистості у сфері культурного дозвілля.

Соціально-педагогічна цінність освітньо-дозвілдової діяльності полягає в тому, що вона стимулює розвиток творчих знань і здібностей молоді, сприяє формуванню нових якостей та здібностей, створює сприятливі умови для самовиховання і саморозвитку. Соціально-педагогічний підхід до організації освітньо-дозвілдової діяльності пов'язаний з визначенням цілей та особливостей діяльності суб'єктів. А головною метою, на наш погляд, є формування у молодих людей «культури дозвілля» і творчих якостей.

Поняття освітньо-дозвілдової діяльності обумовлене визначенням поняття освіти та дозвілля. Вивченням освіти як важливої сфери життєдіяльності суспільства й особистості займалися такі вітчизняні вчені, як Я. Болюбаш, І. Зязюн, С. Гончаренко, В. Кремін, Н. Нічкало, С. Ніколаєнко.

Освіта – це процес і результат засвоєння особистістю певної системи наук, знань, практичних умінь і навичок, і пов'язаного з ним того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також морально-естетичної культури, які у своїй сукупності визначають соціальне обличчя та індивідуальну своєрідність цієї особистості [8, с. 614].

В Українському педагогічному словнику (Київ, 1997) поняття освіти розглядається як духовне обличчя людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей, що є надбанням її культурного кола, а також процес виховання, самовиховання, впливу, шліфування, тобто процес формування обличчя людини [7, с.241].

Дослідники А. Вишняк та В. Тарасенко, трактуючи термін «дозвілля», зауважують, що – це, перш за все, внутрішня культура людини, наявність у неї певних особистісних якостей характеру, це організованості, потреби та інтереси, вміння, смаки, бажання, життєві цілі, що дозволяють змістовно та з користю проводити вільний час. Вони також зауважують, що якість дозвілля характеризується рівнем розвитку та функціонуванням відповідних закладів, без котрих неможливе проведення свого дозвілля [6, с.34-45].

Дозвілля виступає як вид діяльності, що має на увазі не тільки поведінку особистості, але й її дії, що розкривають активність, сутність суб'єкта. Універсальність дозвілдової діяльності зумовлена, перш за все, багатством її предметної (пізнавальної) та видової різноманітності. Великі можливості цієї діяльності полягають у забезпеченні рекреації шляхом зміни одного виду діяльності на інший, саме в цьому і полягає компенсаторно-освітня функція дозвілля, його роль у розширенні діапазону життєдіяльності людей. Дозвілля є сферою багатогранного сприйняття дійсності, задоволення гедоністичних потреб, користування широким спектром цінностей цивілізації. Активність дозвілля здатна ефективно стимулювати включення особистості у культурно-творчий процес, забезпечити перехід від споживання до виробництва конструктивної діяльності у ситуації вільного вибору її конкретних видів, що відповідають інтересам та потребам особистості [10, с.157].

На думку Л. Акімової, зміст дозвілля розглядається, як впорядкована сукупність видів діяльності, а їх розмежування визначає сутнісну характеристику дозвілля. Суть дозвілля зумовлює його зміст, тобто впорядковану сукупність видів діяльності та занять, весь реальний процес дозвілдової діяльності, реалізованої у визначених формах [1, с.10].

Об'єктом дозвілдової діяльності є ціннісні орієнтири, переваги та можливості реалізації форм дозвілдової діяльності різних груп сучасного суспільства. Предметом дозвілля є характеристики та якості процесу формування світогляду, ціннісних орієнтацій у свідомості та поведінці людей під час дозвілдової діяльності. Структурними елементами дозвілля є: 1) об'єкт і суб'єкт (залежно від ситуації як об'єкт і суб'єкт можуть виступати: соціальна група, індивід, педагоги, лідери та керівники об'єднань тощо); 2) зміст

і рівень дозвілдової діяльності; 3) засоби взаємодії суспільного життя об'єднань і соціокультурного середовища та вплив громадськості на діяльність дозвіллових об'єднань; 4) стан матеріально-технічної бази; 5) розробка моделей дозвілля і критеріїв оцінки особистості та суспільства як результат їх соціодозвілдової діяльності [1, с.11-13].

У нашому дисертаційному дослідженні ми розглядаємо учнів середніх класів як суб'єкт освітньо-дозвілдової діяльності. Для них сфера дозвілля виступає вагомим засобом соціалізації, освіти і самоосвіти, особистісного та творчого розвитку, залученням до громадської діяльності, розвитку творчих здібностей, формування нових знань, світогляду та культури.

Виходячи з цього, ми більше схильні взяти за основу думку С. Пащенко, яка визначає освітньо-дозвіллову діяльність як діяльність індивіда у вільний час, спрямовану на створення соціально-значущих знань і цінностей, розвитку творчого потенціалу, інтелектуального збагачення, усвідомлення себе як особистості [13, с.17.]

Російська дослідниця В. Бочарової стверджує, що освітньо-дозвіллова діяльність спрямовує і визначає початок соціалізації дітей і підлітків, активно включає їх у процес багатогранного пізнання навколишнього світу, знайомить їх з різними професіями, ремеслами, надає допомогу щодо оволодіння досвідом старших поколінь, прилучає до цінностей світової і національної культури [5, с.82].

Соціалізація підлітків є однією з актуальних проблем, котрі має вирішувати суспільство, незалежно від соціально-економічного та культурного становища. Процес соціалізації підлітків проходить через різні механізми. І одним з цих механізмів є освітньо-дозвіллова діяльність.

Виходячи із потреб учасників дозвілдової діяльності, В. Суртаєв представив соціально-педагогічну модель дозвілля, як важливий фактор соціологізації особистості, пропонуючи механізми формування та організації її дозвіллової активності, в основі яких лежать:

- енергетичне джерело активності, що базується на задоволенні освітньо-дозвіллових потреб молоді та їх духовному піднесенні;
 - підвищення загального рівня культури молодих людей як формування культури дозвілля;
 - створення сприятливих соціально-педагогічних умов реалізації дозвіллового потенціалу особистості;
 - пріоритетне залучення у освітньо-дозвіллову діяльність молоді з достатньо вираженим, але не затребуваними соціально-культурним потенціалом;
 - розвиток у молодих людей навичок саморегулювання змісту і напрямку вільного часу;
 - цілеспрямоване організаційно-методичне забезпечення культурно-дозвілдової діяльності молоді [18, с.32-34].
- Багатомірність теоретичних підходів, значна кількість дослідницьких спрямувань, дозволяє нам слідом за Л. Акімовою, виявити основні ознаки дозвілдової діяльності, якими є:
- можливість використовувати час, що є вільним від необхідної діяльності; самодостатність, самоцінність вільного часу, процесуальний характер діяльності, що є для індивіда цілком та основною цінністю;
 - суспільна цінність діяльності, що визначає всебічний розвиток особистості;
 - свобода вибору занять (але може бути обмежена об'єктивними чинниками: розвитком соціальної інфраструктури, можливістю доступу до дозвіллових цінностей);
 - зміна вибору занять, що зумовлюється пошуком різних форм самореалізації, зміною емоційно-дозвіллових станів, фізичної та інтелектуальної напруги людини; пошук задоволення, різноманітності;

– винагорода як перемога над конкурентом і власним «Я» [1, с.38].

По-своєму трактує дозвілєву діяльність І. Сидор: це сукупність творчих занять, що здійснюються разом із засвоєнням навчальних дисциплін, а також є особливою ланкою освітнього процесу, який здійснюється учасниками відповідно до їх власних інтересів з метою соціалізації. На її думку, дозвілєва діяльність вирізняється від навчальної не регламентованістю, демократичністю, свободою вибору, відкриває можливості для інтелектуальної, фізичної, творчої, ігрової діяльності, що сприяє максимальній самореалізації молодшої людини [15, с.37].

Важливу роль в усвідомленні соціальної сутності дозвілля відіграє визначення функцій дозвілєвої сфери. Функції дозвілля відтворюють потреби суспільства, закономірності суспільного розвитку, мають на меті максимально залучити особистість до дозвілєвої сфери, сприяти розвитку її самостійності, ініціативи та активності.

На основі аналізу вивченої літератури нами було виокремлено основні функції дозвілєвої діяльності: освітня, соціальна, виховна, розвивальна, компенсаторна (рекреаційну), гедоністична (розважальна), комунікативна, творчої самореалізації, пізнавальна, стимулювальна, ціннісно-орієнтаційна. Виявлено, що дозвілєва діяльність учнів має поліфункціональний характер, акумулюючи в собі різні функції залежно від типу та виду діяльності.

Необхідно зауважити, що функціонуючи стихійно освітньо-до-

звілєва діяльність не може виконувати усіх зазначених функцій, сфера дозвілля потребує постійного регулювання та управління, оскільки вона є багатогранною та багатоаспектною. На нашу думку, доцільним було б готувати соціальних педагогів до організації позанавчальної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах. Саме соціальний педагог міг би координувати соціально-виховну діяльність у різних навчальних закладах у взаємодії з іншими соціальними інститутами та закладами мікросоціуму, збагачуючи позитивний освітній, соціальний та культурний досвід.

Висновок. Отже, під час дослідження сутності та змісту освітньо-дозвілєвої діяльності, ми дійшли висновку, що освітньо-дозвілєва діяльність забезпечує додаткові можливості для:

– самоосвіти та творчої реалізації, компенсаторного залучення до важливих соціокультурних цінностей;

– рекреації, релаксації та розваг – відновлення фізичних сил, здоров'я та творчого потенціалу, зняття напруги в результаті зміни діяльності;

– соціалізації та самоактуалізації, залучення до суспільних процесів, втілення індивідуальних інтересів, засвоєння соціальних норм та правил культури, внутрішньої та зовнішньої свободи. Тобто, освітньо-дозвілєва діяльність – це діяльність, що стимулює розвиток творчих здібностей, сприяє формуванню культури, створює сприятливі умови для самоосвіти, самовиховання і саморозвитку особистості.

Література та джерела

1. Акимов Л. А. Социология досуга: Учебное пособие / Л.А.Акимов. – МГУКИ.: М., 2003. – 123 с.
2. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / А. Й.Капська, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола. – К.: ДЦССМ, 2002. – 164 с.
- 3.
4. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: Навч. посібник / О. В. Безпалько. – К.: Логос, 2003. – 134 с.
5. Бочарова В. Г. Педагогика социальной работы / В. Г. Бочарова. – М: Аргус, 1994. – 207 с.
6. Вишняк А. И. Культура молодежного досуга / А. И.Вишняк, В. И.Тарасенко. – К., 1988.с.34-45.
7. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
8. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
9. Етичний кодекс соціальних працівників України (проект) // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – № 9-10. – С.85-87
10. Киселева Т. Г. Социально-культурная деятельность: Учебник / Т. Г.Киселева, Ю. Д.Красильников. – М.: МГУКИ, 2004. – 539 с.
11. Мардахаев Л. В. Социальная педагогика: концептуальный подход / Л. В.Мардахаев // Социальная педагогика: теория и практика. – Москва: Московский гос. социальный ин-т, 2000. – С.20-33
12. Мигович І. І. До питання про зміст професійної підготовки фахівців соціальної сфери / І. І.Мигович // Актуальні проблеми професійної підготовки фахівців соціальної роботи в Україні і за рубежом. – Ужгород: "Art Line", 2003.
13. Пашенко С. Ю. Підготовка соціальних педагогів до організації освітньо-дозвілєвої діяльності учнівської молоді: дис... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти» / Світлана Юріївна Пашенко. – Запоріжжя, 2000. – 176 с.
14. Поліщук В. А. Теорія і методика підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти: дис... доктора пед. наук: спец. 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти» / Віра Аркадіївна Поліщук. – Тернопіль, 2006. – 454 арк.
15. Сидор І. П. Організаційно-педагогічні умови дозвілєвої діяльності студентів у педагогічних коледжах Великої Британії: дис. ...канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Ірина Петрівна Сидор. – Тернопіль, 2010. – 313 с.
16. Соціальна педагогіка: Підручник / За ред. А. Й. Капської. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 256 с.
17. Соціальний педагог / Упоряд.: Т. Шаповал, Т. Гончаренко. – К.: Вид. дім «Шкіл.світ»: Вид. Л. Галіцина, 2006.-80с.
18. Суртаев В. Я. Социально-педагогические особенности молодежного досуга: Учебное пособие / В. Я.Суртаев. – Ростов-на-Дону, 1997. –200 с.

В статье проанализирована образовательно-досуговая деятельность, выделены приоритетные задания и принципы социальнопедagogической деятельности. Раскрыто цель и направления социальнопедagogической деятельности. Охарактеризован досуг и функции досуговой сферы.

Ключевые слова: социальный педагог, образование, досуг, социальнопедagogическая деятельность, освітньо-дозвілєва діяльність.

The principles of social pedagogical activity have been considered. The aim and directions of social pedagogical activity have been exposed. The education and leisure activity have been analysed in the article. Leisure and functions of leisure sphere have been described.

Keywords: social pedagogue, socialpedagogical activityactivity, education and leisure activity.